

քածոյ մին է աւելի, որուն մասնակցած են ութ մասնակցութեան:

Բովանդակութիւնը դասաւորուած է վեր-նագրին համաձայն: Ա. Հատորին մէջ կը գրուին ֆրիստնէութեան հիմնաքարերը, որոնք անոր մարդկութեան մէջ ունեցած դրբին եւ պատմական կեանքին համեմատ մասամբ տեսական եւ մասամբ ալ պատմական են: Առաջինը կը վերաբերին մարդկային մարքին կրօնական ծանա-չողութեան ընդունակութիւնը, կրօնի էութիւնը, Աստուծոյ գոյութիւն, ստեղծագործութիւն, նախախնամութիւն, հոգեւոր գոյացութիւն եւ անմահութիւն եւ վերջապէս կարեւորութիւն եւ յայտարար նշաններ յայտնութեան: Հարցեր են առնոյ, որոնց մասնագիտական լուծումը մէկ գրքով կարելի չէր, անոր համար ամբողջ երեք մասի բաժնուած է. Թ. Մաւաբախ «Կրօնը եւ արդի հոգեկան կեանքը», տիպոգրֆի տակ մեկ է ուստի կրօնի մտախօսութիւնը (Erkenntnislehre), որուն հոյսը կը յարգեն Գ. Իսսերի «Աստուած եւ աշխարհը», եւ Թ. Պլէի «Բնութիւն եւ Գերբնութիւն», (Natur und Übernatur): Պատմական մասը ֆրիստնէութեան նախախնամութիւնը կրնանք անուանել, ենթա-գրքով որ մարդկութեան բովանդակ նախա-քրիստոնէական շրջանը պատմութիւն էր ֆրիստնէութեան: «Մախայայտութիւն իր-րոն սկզբնաւորութիւն աստուածային յայտնութիւններու», ահա այս վերնագիրը կը կրէ Ա. Հմիսի աշխատութիւնը: Ֆրիստնէութեան իւր, ուղղամտութիւն եւ լայնամտութիւն հոս գիրի ընդ խառն կ'ընթանան. կը կուտ Ա. Հմիս, բայց իւր հակառակորդներուն յաջող արգիւններն ալ կ'ընդունի, իրեւ թէ մատուցանողները իր բարեկամները ըլլային: Այսպիսի գեղեցիկ գործքի մը կը յաջորդէ գեղեցիկ ուսումնասիրութիւն մը Խորայնացուց կրօնին վրայ, որով եւ կը փակուի Ա. Հատորը:

Բ. Հատորը կը զբաղի հին-քրիստոնէութեան աղբիւրներով, ֆրիստնէութեան իրմամբ, վարդապետութեամբ եւ կատարած գործքով:

Քր. Տիլման մեզի կու տայ նախ «Քրիստոսի կեանքին աղբիւրները», որուն մէջ պարզուած են Աւետարաններու գրութեան տեւողոյ եւ ժամանակին, հեղինակներուն, իրարու վրայ ունեցած փոփոխակի ազդեցութեան եւ պատմական արժէքին հարցերը՝ ահալն եւ կու ընդունաւ մը. քննութեան առնուած է մասնաւորապէս համատեսական ըսուած հարցը (synop-

tische Frage), որ իր նմանը չէ ունեցած տա-կաւին ընդհանուր մատենագիտութեան մէջ: Տիլմանի գործին հիման վրայ կը բարձրանայ շատ աւելի կարեւոր ուսումնասիրութիւն մը՝ ծնունդ Հրատարակչներէն միոյն՝ Իսսերի վառ եւ պայծառ մտքին. «Յիսուս Քրիստոս, մարդկութեան աստուածային ուսուցիչը»: Ահա այս տիպոգրֆի տակ Իսսերի կը մաքառի յատկապէս այն բողաքական ազատամիտ տա-տուածաբաններու եւ նաեւ կաթոլիկ Նիկեո-ցոյ ժողէն ելած արգիւպաշաներու (Modernisten) դէմ, որոնք թէեւ Աւետարաններու եւ առաքելական թղթերու մեծ մասին վաւերա-կանութիւնը կ'ընդունին եւ միւս կրօններու հանդէպ ֆրիստնէութեան բացարձակ արժէքը կը վերագրեն, սակայն հաստատուած նախա-յոյացուած a priori գաղափարի մը վրայ թէ հրաշք անկարելի է, ֆրիստնէութեան անձին վրայէն կը բառնան ինչ որ հրաշքի է, ինչ որ գեր-նական կամ աստուածային է, եւ այսպէս մարդկութեան կ'ընծայեն իրեն փրկիչը լոկ մարդ գաղափարականի տակ: Հեղինակը ամենածանր փաստերով կը ցուցնէ, որ այս ընթացքը ոչ միայն անբնական, այլ եւ հակագիտական եւ հակապատմական է, ուսկից լաւ արդիւնք ի զուգ կը սպասուի: Ասոր իբր ասպարէջ յառաջ կը բե-րուի նաեւ Բրոնն Բաուերի եւ ուրիշ քանի մը անձինքներու ֆրիստնէութեան նոյն իսկ պատմաւա-նութիւնն ուրանալու յուսահատ փորձը, որ որչափ որ ալ ծիծաղելի է ինքն իր մէջ, բայց եւ այնպէս մասամբ մը արգիւնք է վերջոյնեալ աստուածաբաններու քննադատութեան:

Ամբողջ Հրատարակութեան պատկը կը կազմէ Գ. Հատորին վերջին նիւթը. այսինքն «Նկնդցիւն եւ արդի քաղակրթութիւնը», Ուսումնասիրութեան նպատակն է ցուցնել որ կաթոլիկ Նիկեոցիներ երբեք հակառակ չէ մարդ-կային յառաջագիտութեան, բաւական որ տեղի անկրօնութիւն չհասկցուի:

Հ. Ա. ՄԱՏԻՆԵԱՆ

J. B. BURY, History of the Eastern Roman Empire. Պատմութիւն արեւելեան հոռոմական կայսրութեան: Լոնդոն 1912. 8vo. էջ 530:

Պատմութիւնը կը սկսի Իրենէ կայսրու-հւոյն գահնկեցութենէն մինչեւ Վասիլ Ա. կայ-սեր գահակալութիւնը. գրեթէ եօթանասնամայ շրջան մը (802—867), որուն վրայ յարգ-Հեղինակը բազմակողմանի ակնարկ մ'արձակե-

լով՝ կրցած է ստուար հատոր մը ներկայացնել հասարակութեան:

Այ մէկ քանք ինչպիսիք է պատմութիւնն որչափ կարելի է իր առարկայական իրողութեան մէջ ներկայացնելու: Այս նպատակաւ ըստացած է Հեղինակը ժամանակակից աղբիւրներէ քաղել իր տեղեկութիւնները, առանց զանա առնելու նաեւ ներկայիս ուրիշ հեղինակներու գրութիւնները, որով կարելի է պայծառ լուսոյ տակ տեսնել ինքիդներն այդ կարեւոր շրջանին, ուր տեղի ունեցան թէ՛ քաղաքական եւ թէ՛ եկեղեցական ոչ աննշան դէպքեր: Ասոնց մէջ կարեւոր դեր ունեցած են նաեւ հայազգի բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ, որոնց վրայ ընդարձակ կը խօսի Հեղինակը. Վարդան Տաճիկ զօրավարը (էջ 10) Լեւոն Ե. (813—820), որ եղած է գործունեայ բայց խստաբարոյ իշխան մը եւ որուն ժամանակ էն իր օժանդակութեամբը Պատկերամարտութիւնը վերստին արծարծած է եւ տեսած է գրեթէ 30 տարի (էջ 56) մինչեւ որ ժողովով մը վերստին Պատկերայարգութիւնը հաստատուած է (էջ 144):

Ե. Գլինոն մէջ ընդարձակ կը պատմուի Միքայէլ Գ.ի սպանութիւնը եւ Վասիլ Մակեդոնացոյն գահ բարձրանալը: Վասիլ ծնած էր Նայ ծնողքէ, որ Ադրիանուպոլսոյ շրջակայքը հաստատուած էր, եւ այս իրողութիւնն անտարակնեւի է այսօր ընդգէժ անոնց, որ զինքը սլաւ կը համարին՝ յեղեալ արքայացի պատմագիրներու վրայ, առանց նկատի առնլու որ ասոնց բով Սլաւը հաւասար է Մակեդոնացոյ (էջ 165): Հետաքրքրական է այս մասին ժողովարարի մէկ կեղծ գրութիւնը, որով իրր թէ կայսրը Արշակունեաց ցեղէն սերած ըլլայ (անդ եւ ծան. 4):

Այլեւայլ շրջաններու եկեղեցական պատմութիւնն ալ միացուցած է Հեղինակը աշխարհական պատմութեան, եւ այն ոչ թէ հարեւանցի կերպով, այլ հիմնական: Ընդարձակ կը պատմէ Իգնատիոս Հայրակապանի եւ ժողովարարի ինգիրը (Գլ. 3), ուր թէեւ կ'աշխատի իրողութիւնը որչափ կարելի է առարկայօրէն նկատել ու պատմել, բայց ինչ գտնուին նաեւ ոչ ճիշտ նկատումներ Եկեղեցոյն եւ Հռոմիայ քահանայապետին ինչ ինչ գործերուն նկատմամբ:

Գարձեալ անտես առնուած չեն ժամանակին ելեւմտական ու զինուորական հանգամանքները (Գլ. 1), արուեստները, գիտութիւններն ու կրթական կացութիւնը (Գլ. 3-րդ): Հոս կը

չնշտէ Հեղինակը Նայ քաղաքացիները, ոչ միայն քաղաքական, այլ նաեւ ընկերական կենաց վրայ:

Անցնելով այնուհետեւ Արեւելեան Հռոմեական կայսրութեան արտաքին իշխանութեանց հետ ունեցած յարաբերութեանց, կը պատմէ Ստրակինոսի պատերազմները, ծանրանալով Միքազեղի վրայ վաճառականական, արուեստագիտական եւ անասկէսէ (Գլ. 2): Բուլղարական թագաւորութեան նուիրուած է Ժ.Վ. Գլուխը, այսինքն՝ թէ ինչպէս Կ.Պոլիս պաշարեցին, իսկ ԺԲ. Գլխոյն մէջ կը խօսի ասոնց ու սլաւներու ի քրիստոնէութիւն դարձին վրայ (Գլ. 3-րդ): Խաղաղները, Ռուսներն ու Հունգարացիներն ալ նկատի առնուած են իրեւ մերձաւոր ազգեր (Գլ. 1-րդ): Հասարակ վերջը կան բազմաթիւ յաւելումներ պատմութեան կարեւոր կէտերու անգրագոյն քննութեան համար, որուն մեծապէս պիտի նպաստէ նաեւ յառակից ճոխ Մատենագրութիւնը:

Հ. Մ. ՍՐԱՊԵՍՍ

Ա. Պիգլերձեմսն Յուշարման Մ. Պէշկիթաշլեանի, մեր քանդատողին կէսերն ու գործերը Կ.Պոլիս 1914, էջ 210:

Դանտեի գրագէտ դէմքերէն մին Ա. Պիգլերձեան, սոյն գրական երկն ի լոյս ընծայելով յատկապէս մտադրութիւն ունեցած է ընթերցող հասարակութեան ուշադրութիւնը հրաւիրել քառասնամյա թուականներու տաղաւտուոր մէկ բանաստեղծին վրայ՝ Մ. Պէշկիթաշլեանի: Չըսեմ թէ ցայժմ անտես եղած էր այս մեծ դէմքը, բայց անոր գրականութեան ու եռանդուն գործունէութեան թէ՛ հայ գրականութեան եւ թէ՛ ազգային ընդհանուր շարժման եւ կենանքի վրայ բրած ազդեցութիւնը այնչափ մեծ ըլլալուն՝ որչափ ուսումնասիրուի այն, այնչափ աւելի նոր լուսոյ տակ կը ներկայանայ անոր կենանքն ու նկարագիրը:

Յարգ. հեղինակն, ցայտուն գրչով մը կը ներկայացնէ գլխաւորաբար Մ. Պէշկիթաշլեանի կենսագրականը, անոր գործերականութիւնն ու գործունէութիւնը: Բաց աստի հասարակ մէջ հիւրընկալած եւ ի մի ամփոփած է նաեւ բանաստեղծին սպուած ու անտիպ մէկ քանի տաղերը. միով բանին ժողովրդական սիրուն գրուածք մըն է մասունքն, եւ վստահ ենք թէ յօժարութեամբ պիտի ընթերցուի ամէն անոնցմէ, որոնք կը փափաքին ընդհանուր պայծառ գաղափար մը կալմը Պէշկիթաշլեանի կենանքին ու գործունէութեան վրայ: